

NMT

1-91

Bøker*Magne Skodvin:*

«Krig og okkupasjon 1939-45».

Anmeldt av Fredrik Bull-Hansen

Professor Magne Skodvin har igjen gitt et verdifullt bidrag til vår almene historiekunnskap. Det dreier seg også denne gang om krigen 1939-45, på norsk jord fra 9 april 1940. Noen vil kanskje spørre om vi ikke nå har nok litteratur om krigen 1940-45 og om forhistorien til den. Har ikke bl a tiden etter, og ikke minst de seneste år, snudd til de grader opp og ned på det meste rundt oss at lærdommer fra krig og tysk okkupasjon for snart en menneskealder siden er passe? La oss håpe at noe er det. Men uansett i hvilket lys kommende generasjoner måtte se denne perioden, står i alle fall igjen at krig og okkupasjon setter nasjoner og enkeltmennesker på den ytterste prøve. Utkommet av en slik prøve er lærerikt for alle, og lærdommen er en forutsetning for dem som påtar seg ansvaret for en nasjons være.

Denne anmelder er ingen faghistoriker, og leseren bør selvsagt ha det i mente. Når jeg likevel drister meg til å kommentere produktet til en nestor innen historiefaget, er det fordi jeg som guttunge og halvvoksen har levet den perioden han beskriver, og dengang og senere i dyp frustrasjon har spurt hvorledes vi kunne sette oss i en slik situasjon, for vi ble ikke bare satt i den. Denne frustrasjonen kan selvsagt også komme til å prege mine synspunkter.

Man åpner boken med Forlagets annonsering at «dette er blitt den samlende oppsummeringen av krigsårene». Skodvin er selv mer beskjeden. Han sier i sitt forord at boken «ikke tar sikte på å være en utførlig eller velbalansert fremstilling» og at «store emneområder ligger urørt». Skodvin setter en ramme for boken idet han sier at vekten er lagt på å fremstille vår norske historie som en del av internasjonal historie, «slik den kom til å arte seg her i landet, i møte med de særnorske forutsetninger». Han sikter mot å bidra til større kunnskap om tyske tankegang, tyske hensyn og

tyske målsettinger», ikke minst i forhold til de norske krefter som på ulikt grunnlag og med ulike motiver gikk inn i et samarbeid med den tyske okkupasjonsmakt. Denne målsetting har forfatteren etter mitt syn meget vel levd opp til.

Skodvin gir i sitt første kapittel, «Førkrigstid», en skisse av norske utfordringer og norske tenkesett i mellomkrigsårene og frem mot angrepet, en periode da vekten nok så ensidig, og vel forståelig, lå på de nasjonale økonomiske og sosiale utfordringer og på en skrittvis reparasjon av dyptgående politiske splittelser. Disse splittelser gjaldt også i synet på berettigelsen av et nasjonalt forsvar, og i oppfatninger om et forsvars rolle og sammensetning. «De særnorske forutsetninger», slik han benevner dem, ligger her, og også i den nok så alment utbredte tro at Norge lå i periferien av de store makters interesse.

Han beskriver så de parallelt løpende tyske, britiske og franske planer for innsats mot norsk territorium med tildels like, tildels ulike siktemål. Det mest sammenfallende hos dem var nettopp at Norge var av strategisk interesse og at det gjaldt å hindre at den annen part fikk strategiske fordele. I relieff står famlingen på britisk og fransk side, ikke minst som resultat av at det dreide seg om demokratier som ikke alltid har sin styrke under akutte kriser, deres styrke kommer frem senere. Det dreide seg også om et flernasjonalt samarbeid og i alle fall for briternes vedkommende, var det patetisk lite å fare med på militær side, bortsett fra til sjøs.

På tysk side finner vi som resultat av tradisjon, tenkesett og system en enkel, og for situasjonen overlegen beslutningsprosess. Det gjaldt også vilje og evne til å ta kalkulert risiko. De spesielle britisk-franske planer med sikte på støtte til Finland under vinterkrigen er lærerike fra flere vinkler. Man vil vite at finnenes respekt for

det hele, dengang og senere, var meget begrenset.

Innvasjonen og felttoget i 1940 beskrives i gjenkjennelige former. Forfatterens forståelse for de vanskeligheter man sto overfor på norsk side, og hans dempede språk når det gjelder beskrivelser av svikt da og tidligere, dekker for denne anmelder ikke over det spørsmål som Skodvin i sitt første kapittel indirekte selv beskriver som mindre fruktbart: «Var noe forsømt, var det gjort feil, kunne ulykken ha vært forhindret?»

Skodvin fortsetter sin kronologiske beskrivelse videre fra sommeren 1940, hjemme og ute. I nøkterne termer og uten sterk moralsk prising eller fordømmelse beskriver han de ulike krefter, stemninger, tenkesett, motiver og handlinger hos alle parter, slik man vil kunne finne det hos historiskere med en viss, bevisst avstand til sitt tema. Han får meget klart frem dem modningsprosess som skjedde på norsk side etterhvert som man møtte realitetene i form av en målrettet okkupasjonsmakt med vilje og evne til den voldsbruk den fant hensiktsmessig. Han tar oss på alle plan med fra den famlende og usikre kollaborasjon eller nøytralitet i forhold til okkupanten, via de åpne protester, tildels i naive former, og frem til at motstandskampen festner seg i såvel folte, som organiserte former, sivilt som militært. På okkupantens side går vi også igjennom en prosess ettersom det oppfattes at det tyske kommandosystem og den ensrettede propaganda ikke har den samme effekt på norsk som på tysk jord.

Noe av stoffet er for denne anmelder nytt (det behøver ikke å bevise noe). Det gjelder f eks i hvilken grad Rikskommissariatet alene var et ukoordinert råd for Josef Terboven, og egentlig ingen Regjering. Nytt er for meg også endel eksakte data gitt i tabeller og tekst. Faren ved slik tallinformasjon er at den lett blir gal hvis

den ikke er helt riktig. Oppgavene over hvor mange som ble utskrevet til å arbeide for okkupanten kan være riktig under bestemte forutsetninger. Kan det som er oppgitt være et nytt tall som dekker dem som ekserserte spaden innen Arbeidstjenesten (AT)? Oppgaven dekker vel i alle fall ikke alle dem som arbeidet direkte for tyskerne på anlegg, ved lagre osv. Hvor mange bidro allerede mens krigen pågikk i 1940 til å utbedre flyplasser for tyskere nordover slik at de kunne bombe nordmenn i kamp?

Når først disse tema er oppe, savner vi også noen ord om økonomisk samarbeid. Skulle det dømmes, og det gjør nødvendig Skodvin, har denne anmelder større forståelse og medlidenhet med den 18 åring som lot seg forlede til å sloss på Østfronten, enn for hans far som møtte freden juridisk uplettet, i høyden litt småstripet, men velhavende etter betydelige leveranser til okkupasjonsmakten.

Boken har kan hende i seg mer beskrivelse enn analyse i dybden. Det er forståelig om siktemålet er at folk flest skal ha glede av den. Den alminnelige leser vil sette pris på at man er borte i det meste, og at stoffet helst løper med tiden og ikke etter tema. Holdes dette sammen med Skodvins varsomme form, kan imidlertid for den samme leser lett endel poeng av betydning gå hus forbi. I den lille setning at «Ljungberg greidde ikke å skape klarhet» den 9 april om betydningen av de ulike former for mobilisering, ligger begravet hva de fleste med opplevelses-eller leseevne vet, at Ljungberg da som tidligere demonstrerte en frapperede og tragisk mangel på innsikt og oversikt. Slikt er viktig fordi det ikke bør gientas.

Dette leder meg til et neste ønske, at forfatteren hadde funnet tid og plass til en litt dypere analyse, eller i alle fall beskrivelse, av de vesentligste aktører utover det lille nye vi får om Josef Terboven. Det var jo dem som i ikke liten grad skapte historie til pluss og til minus. Det interesserer intenst hva som gjorde de tellende personer til det de var. Bokens alminnelige stemningsbeskrivelser for grupper som helhet er etter mitt syn meget dekkende og avhjelper noe av dette savn.

Men vi er likevel inne på et for denne anmelder nokså vesentlig spørsmål: Kan det sterke forsøk på streng objektivitet og på forståelse for forutsetninger og årsaker til tenkesett og handlinger hos personer og grupper lede til at det som forstås, også implisitt aksepteres, i alle fall av leseren? Det kan lett ha den konsekvens for den alminnelige leser, og jeg oppfatter det slik at det er han og henne som er bokens viktigste målgruppe, at det heller ikke læres noe for fremtiden annet enn at mellom mennesker og nasjoner kan det meste skje. Det er jo for såvidt ikke så lite, men er det nok? I forbindelse med Regjeringens avvisning av det tyske ultimatum den 10 april sier Skodvin at «ingen forhåndstanker strakk til, for en hadde ikke tenkt seg en slik utenkelig situasjon.» Jeg har vanskeligheter om slike anførsler kan bli oppfattet til at en ansvarlig politisk eller faglig ledelse kan fritas med den forklaring at alle de andre var like uforberedte på det som skjedde.

Innen den ramme for boken som forfatteren har skissert, dekker han etter mitt syn, med noen unntak, de militære sider rimelig fyldegjørende. For lesere uten spesiell militær

innsikt, ville det også her ha vært en fordel om forfatteren i noen større grad hadde sammendratt konklusjoner om hva de ulike militære data innebar. Det gjelder fysiske forhold, såvel som militære vurderinger og handlinger.

Fra utefronten vil nok enkelte savne endel godt stoff om aktiv innsats, til dels på tvers av Regjeringens konserveringspolitikk for de norske styrker. Noen vil også spørre hvor det ble av de tropper som etterhvert ble utdannet i Sverige. Og fra innsats på norsk jord vil nok noen spørre hvor det f.eks. ble av Vernork-operasjonen, ikke bare fordi den var betydningsfull, men fordi forspillet gir en slik utmerket illustrasjon av spillet mellom de store og de små aktører, og om de muligheter som også bys den minste aktør når kortene spilles vel.

Men dette demper ikke denne anmelders hovedinntrykk: Vi har fått i hendene en meget leseverdig bok til berikelse av den alminnelige forståelse av en periode som vi bør trekke lærdommer fra på de fleste plan. Det gjelder ikke minst den lærdom Skodvin ønsker å bibringe, at vi er en del av et hele som strekker seg ut over riksgrensene. Det gjelder også at vi alltid vil ligge som vi reder.

At grunnlagsmaterialet er holdbart, er det liten tvil om når det gjelder professor Magne Skodvin, men noen noter ville for den vanlige leser kanskje ha gitt svar på endel spørsmål.

Magne Skodvin:

Krig og okkupasjon 1939 – 45

Samlaget, 1990.

Guthorm Kavli:

I Tordenskiolds kjølvann,

Anmeldt av museumslektor Arnfinn Moland

I anledning 300-årsdagen for Tordenskiolds fødsel presenterer arkitekt Guthorm Kavli oss for sin beretning om sjøheltens liv. *I Tordenskiolds kjølvann* er bygget på tre pilarer: litteratur, skipstyper og personlige reiser. Man kan vanskelig komme utenom litteraturen som den viktigste av disse tre, og Kavli står først og fremst i gjeld til kommandør Olav Bergersen som i

1925 utgav sitt vitenskapelige verk *Viceadmiral Tordenskiold*. Før Bergersen hadde forskningen om legenden som både Norge og Danmark gjorde krav på, ligget brakk lenge, og basis for de fleste som skrev om Peter Wessel var danske Casper Peter Rothes biografi fra midt på 1700-tallet.

Kavli redegjør i en knapp og konsis stil for Peter Wessels familie, hans

barndom og litt brokete utdannelse i skredder- og barberlære. Men «den forbaska gutten», i farens språkbruk, hadde helt andre hensikter og ambisjoner. Etter å ha gått i «lære» på slave-skip og i koffardi, startet hans eventyrlige militære karriere som 20-årig kadett i den dansk-norske flåten. 8 år senere ble han utnevnt til kontreadmiral («scoutbynacht»), og som 29-åring